

УДК 141. 136 : 21

Бредун І. В.

МОРАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ДЖОРДЖА БЕРКЛІ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

В статье проанализированы особенности философии известного английского мыслителя Джорджа Беркли. Философские взгляды Дж. Беркли были изложены им в его сочинении под названием «Алсифрон, или мелкий философ». Он поставил себе целью прежде всего создать настоящую апологию, иными словами, настоящую защиту христианской религии. Прежде всего в «Алсифроне» Дж. Беркли критиковал взгляды таких достаточно известных на то время английских философов, какими были Е. Шефтсбери и Б. Мандевиль.

Ключевые слова: Дж. Беркли, мораль, философия, христианство, деизм.

У статті проаналізовано особливості філософії відомого англійського мислителя Джорджа Берклі. Філософські погляди Дж. Берклі було викладено в його творі під назвою «Алсіфрон, або дрібний філософ». Він поставив собі за мету насамперед створити справжню апологію, тобто справжній захист християнської релігії. Особливо в «Алсіфроні» Дж. Берклі критикував погляди таких дуже відомих на той час англійських філософів, якими були Е. Шефтсбері та Б. Мандевіль.

Ключові слова: Дж. Берклі, мораль, філософія, християнство, деїзм.

In this scientific article the peculiarities of philosophy of famous English thinker George Berkeley are analyzed. George Berkeley's philosophic thoughts were described in his work under the name "Alsitron or a Small Philosopher". He aimed to create a true apology that is a true defense of the Christian religion. Especially in "Alsitron" Berkeley criticized the thoughts of A. Shaftesbury and B. Mandeville, English philosophers, famous in those times.

The keywords: George Berkeley, moral, philosophy, Christianity, deism.

Предметом дослідження у статті є моральна філософія Джорджа Берклі. Актуальність дослідження зумовлена тим, що наявні стереотипи світової філософської думки, як правило, доволі спрощено інтерпретують моральну філософію просвітництва. Протягом останніх століть суттєво змінилося ставлення як до самого Джорджа Берклі, так і до всіх тих філософів, котрих він критикував. Критика притаманного просвітителям деїзму з боку Дж. Берклі зберігає свою актуальність і для сучасної філософської думки, оскільки проблема співвідношення моралі й релігії належить до важливих проблем сьогодення.

Завдання дослідження: розглянути філософські позиції так званих «свободомислячих людей» як представників просвітництва; проаналізувати особливості критики деїзму у філософії Дж. Берклі.

Стан наукового дослідження проблематики. Серед дослідників особливостей філософствування Дж. Берклі варто згадати відомого київського філософа І. В. Бичка.

Морально-філософські погляди одного з найбільш відомих англо-ірландських філософів сімнадцятого-вісімнадцятого століть Джорджа Берклі були викладені ним у його найбільш відомих філософських творах, насамперед у його філософському творі під назвою «Алсіфрон, або дрібний філософ» [1, с. 443–464].

У цьому творі Берклі поставив собі завдання створити дієву апологію, тобто справжній захист тогочасної християнської релігії проти критики, яка з'являлася в найбільш відомих на той час ученнях всіх тих мислителів, кого в Західній Європі насамперед у сімнадцятому, а також вісімнадцятому століттях було найбільш прийнято називати «свободомислячими людьми», або свободомислячими філософами.

Говорячи тут про цих критиків християнського світогляду й віровчення в Західній Європі сімнадцятого й вісімнадцятого століть, а також про полеміку Джорджа Берклі проти них і проти їхніх морально-філософських учень у його філософських творах, потрібно насамперед коротко пояснити, кого саме в той час було прийнято називати «свободомислячими людьми».

Варто згадати, що основним у морально-філософському вченні «свободомислячих» у країнах Західної Європи був у першу чергу їхній деїзм, який тоді розуміли насамперед як уявлення про принципове невтручання Бога в природний хід речей, а також у життя людей, а відтак і в будь-які їхні справи.

Наскільки відомо в наш час, у цьому аспекті на морально-філософські погляди таких «свободомислячих людей» дуже вплинуло релігійно-філософське вчення гностиків, яке виникло та існувало в кінці європейської античності, а також дуже близьке до вчень гностиків учення герметиків, яке також з'явилося та розвивалося в кінці доби античності, але не в Європі, а в Єгипті. Обидва ці вчення були дуже модними в Західній Європі за часів пізнього середньовіччя.

Крім того, варто підкреслити також, що вчення «свободомислячих» у Західній Європі сімнадцятого й вісімнадцятого століть стосовно невтручання Бога в природний хід речей і в будь-які справи людей виявилось дуже близьким до філософського вчення Епікура, а також до його давньогрецьких і давньоримських послідовників.

Крім того, у деїзмі було репрезентоване й розвинуте вчення про природну релігію, яка в деїзмі протиставлялася будь-яким історичним релігіям, у першу чергу історичному християнству, як релігіям одкровення. При цьому, зрозуміло, природну релігію деїсти ставили суттєво вище від історичних релігій. Цю гіпотетичну природну релігію деїсти схильні були називати також «релігією розуму».

Послідовники деїзму проголошували природну релігію нормою для будь-якої людської релігії. Вони стверджували, що природна релігія постає властивою для всіх людей і присутня, з цієї причини, так би мовити, у розчиненому вигляді в усіх історичних релігіях.

Хоч «свободомислячі» і ставилися критично до тогочасної релігії, було б великим спрощенням вважати всіх тих людей, котрі називали себе в сімнадцятому й вісімнадцятому століттях «свободомислячими», справжніми ворогами релігії, а тим більше проголошувати всіх їх атеїстами, як це, як правило, було прийнято робити за часів панування державного марксизму-ленінізму в Україні і в Радянському Союзі загалом, частиною якого Україна в той час була.

Адже переважна більшість з «свободомислячих» більш або ж менш щиро, однак визнавали необхідність існування релігії в сучасному їм суспільстві або, в всякому

випадку, хоча б корисність релігії для суспільства. Тому було б великою помилкою приписувати всім «свободомислячим» справжній атеїзм.

Прикладом виправдання необхідності існування релігії в суспільстві були твори відомого французького філософа вісімнадцятого століття Вольтера, котрий в основному поділяв погляди деїзму. Вольтер прямо говорив про корисність релігії як стимулювального механізму для суспільства [3, с. 382–390]. Очевидно, що Вольтер у своїх міркуваннях керувався здоровим глуздом.

Цілком очевидно, що тих людей, котрі займають позицію, яка була б подібною до названої вище, атеїстами вважати не потрібно хоча б тому, що це неминуче повинно привести та й у дійсності найчастіше призводить до плутанини їх з атеїстами справжніми. Тобто це була б цілком очевидна методологічна помилка, і з цієї причини робити так не варто.

Інша річ, що значна частина тих, кого в Західній Європі сімнадцятого й вісімнадцятого століть було прийнято називати «свободомислячими», відверто співчували атеїстам, а в деяких випадках, навіть не будучи самі атеїстами, усе ж таки майже відверто проповідували його.

Пізніше, уже у вісімнадцятому столітті, коли виникла відповідна термінологія, усіх таких філософів у Європі почали називати представниками просвітництва. Так само їх називають здебільшого й у наш час, хоч це й не завжди історично правильно.

Потрібно погодитися з тим, що хоч у наш час, після кількох століть критики з боку дуже різних філософів, існує дуже мало беззастережних послідовників просвітництва, над більшістю сучасних людей продовжує тяжіти традиція схвально ставитися до вчення просвітництва, навіть якщо вони зовсім не розуміють його змісту.

У своєму творі «Алсіфрон» Джордж Берклі чітко показав, як можуть люди, котрі мають освіту й тому вміють самостійно міркувати, однак одночасно далекі від очевидної софістики, сприймати морально-філософське вчення тих людей, котрих у вісімнадцятому столітті було прийнято звичайно називати деїстами, або «свободомислячими».

Особливо в «Алсіфроні» Берклі критикував погляди таких дуже відомих на той час англійських філософів, якими були Ентоні Шефтсбері й Бернард Мандевіль.

Лорда Шефтсбері часто навіть називають засновником деїзму, хоч це й не загальноприйнято, оскільки подібні погляди були висловлені, швидше за все, незалежно один від одного, кількома тогочасними англійськими мислителями. Берклі критикував у першу чергу вчення Шефтсбері про можливість існування автономної від релігії моралі.

Крім того, Берклі критикував також учення Мандевіля, що аморальність громадян нібито повинна найкраще сприяти економічному розвитку суспільства.

Критика Джорджем Берклі Бернарда Мандевіля була особливо влучною й дошкульною. Бернард Мандевіль навіть вважав потрібним відповісти на критику Джорджем Берклі його [Бернарда Мандевіля] концепції, що й було ним зроблено незадовго до своєї смерті.

Те, що Мандевіль відповів на критику Берклі, є цілком зрозумілим, оскільки

Мандевіль вважав, що Берклі надто вже суттєво спотворив його [Мандевіль] морально-філософську концепцію. Зрозуміло, що виправдання Мандевіль ніхто ніколи з філософів не сприймав серйозно, оскільки критика Джорджа Берклі була цілковито відповідною суті вчення Бернарда Мандевіль.

Зрозуміло, що те, як Джордж Берклі критикував Ентоні Шефтсбері й Бернарда Мандевіль, а відтак разом з ними також усіх інших дійств, не могло сподобатися самим представникам деїзму.

Крім того, потрібно також визнати, що вся критика тогочасного деїзму з боку Джорджа Берклі не зустріла якогось сприйняття чи суттєвого підтримання й у тогочасному суспільстві.

Адже тогочасне суспільство зробило свій вибір на користь деїзму, який був з усіх напрямів тогочасної філософії найбільшою мірою відповідним тогочасним настроям.

Варто звернути увагу, що в наш час ставлення до всіх таких морально-філософських питань, які були тією або іншою мірою поставлені в філософських творах Джорджа Берклі, може вважатися зовсім іншим, ніж тоді, коли виникла дискусія між Берклі, з одного боку, і дійстами – з іншого.

Говорячи про всю ту полеміку, потрібно враховувати, що протягом останніх століть суттєво змінилося також і ставлення як до самого Джорджа Берклі, так і до всіх тих філософів, котрих він критикував.

Основною причиною зміни ставлення суспільства загалом до Джорджа Берклі, так само, як і до сучасних йому дійств, котрих він критикував у своїх творах, є насамперед те, що з того часу дуже суттєво змінилося саме суспільство. Дуже значні зміни суспільства порівняно з сімнадцятим-вісімнадцятим століттями не могли не вплинути на зміну ставлення до морально-філософських учень минулого.

Цілком зрозуміло, що суспільство на початку двадцятого століття дуже сильно відрізняється від того суспільства, яке існувало в сімнадцятому та вісімнадцятому століттях. Очевидно, що і ставлення його до сформульованих тоді проблем є зовсім іншим.

Зрозуміло також, що зовсім інакше ставляться до окреслених вище проблем також в абсолютній більшості своїй і сучасні філософи. Цілком очевидно, що вони зовсім інакше в наш час схильні оцінювати все те, що було в західноєвропейській філософії в сімнадцятому й вісімнадцятому століттях. Відповідно, оцінка сучасними філософами тогочасних дискусій є суттєво іншою.

Ставлення філософів до вказаних вище морально-філософських проблем змінилося насамперед з тієї причини, що загалом сучасне суспільство визнає дещо іншу систему цінностей, ніж та система цінностей, яку визнавало західноєвропейське суспільство, яке існувало протягом сімнадцятого й вісімнадцятого століть.

Крім того, потрібно враховувати також і такий важливий факт, що якщо наприкінці сімнадцятого й на початку вісімнадцятого століття всі вищезазначені морально-філософські концепції видавалися більшості тогочасних мешканців Європи здебільшого теоретичними міркуваннями, то в наш час вони такими вже не сприймаються, оскільки з того часу відбулося дуже багато таких подій, які були тією

або іншою мірою пов'язані з вищезгаданими філософськими концепціями або навіть іноді були спричинені значною мірою саме цими філософськими концепціями.

Ідеться про такі особливості просвітництва в Західній Європі, які дали цілком реальну можливість уже навіть окремим безпосереднім послідовникам, а також окремим учням відомих теоретиків цього просвітництва дійти до фактичного виправдання будь-якого аморалізму. А основою всього такого виправдання аморалізму, як було вже сказано вище, стали погляди «свободомислячих» сімнадцятого-вісімнадцятого століть.

Висновки. Дж. Берклі намагався створити дієву апологію тогочасної християнської релігії проти критики тих мислителів, кого називали «свободомислячими людьми». У XVIII ст., коли виникла відповідна термінологія, усіх таких філософів у Європі почали називати представниками просвітництва. Основним в морально-філософському вченні «свободомислячих» був деїзм як уявлення про принципове невтручання Бога в природний хід речей, а також у життя людей. У деїзмі також було репрезентоване вчення про природну релігію, яка протиставлялася будь-яким історичним релігіям, у першу чергу християнству. Цю гіпотетичну природну релігію деїсти схильні були називати також «релігією розуму».

Література:

1. *Беркли Дж.* Алсифрон, или Мелкий философ // Беркли. Сочинения. – М. : Мысль, 1978. – С. 443–464.
2. *Бичко А. К.* Історія філософії : підруч. / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. – К. : Либідь, 2001.
3. *Вольтер.* Наизидательные проповеди // Философские сочинения. – М. : Мысль, 1988. – С. 382–390.
4. *Шефтсбери А. Э. К.* Эстетические опыты / А. Э. К. Шефтсбери. – М. : Искусство, 1975.

Надійшла до редакції 10.11.2015. Розглянута на редколегії 24.11.2015

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Білик Я.М.

Кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Титар О.В.